

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 Раджы ма раджы ма цардысты лæг æмæ ус .
раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
long.time.ago =yet long.time.ago =yet live PST.INTR.3PL man and woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2 Æмæ сын уыдис иу лæппу , æмæ мæгуыр
æмæ =сын уыд -ис иу лæппу æмæ мæгуыр
and =3PL.ENCL.DAT be PST.INTR.3SG one boy and poor

цардысты .

цард -ысты

live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3 Лæппу фиййау цыдис .
лæппу фиййау цыд -ис
boy shepherd go PST.INTR.3SG

The boy went shepherding.

2.1 Куы фæхъомыл ис , уæд æмæ иу хатт фос хызта ,
куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
if PV grown-up EXST then and one time cattle graze PST.TR.3SG

æлдары фос .

æлдар -ы фос

prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2 Æмæ , йæ æлдар фæнадта .
æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
and =3SG.ENCL.GEN prince PV beat TR PST.TR.3SG

And the landlord beat him.

2.3 Йæ сæгъы-иу ын æрдыгъта , æмæ-иу
йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
POSS.3SG= goat GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV milk PST.TR.3SG and =ITER

æй банызта .

=æй ба- нызт -а

=3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1 Уый куыдта фысты цуры .
уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
DemDist.NOM cry TR PST.TR.3SG sheep PL GEN near INESS

He cried near the sheep.

3.2 Æмæ йæм цæргæс батахтис , æмæ йын
æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
and =3SG.ENCL.ALL eagle PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæггы : цæуыл дам кæуыс ?

афтæ зæгг -ы цæуыл =дам кæу -ыс
so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 Æмæ дам : мæ ме лдар фæнадта
æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 – Цæмæ дам дæ фæнадта ?
цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 – Мæнæ дам æхсыр æрдыгътон сæгъæй , æмæ уый
мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй æмæ уый
there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 – Æмæ дам дæ фæнды цæмæй дæ
æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
and =CIT =2SG.ENCL.GEN want PRS.3SG in.order.to =2SG.ENCL.GEN

фервæзын кæнон де лдарæй ?
фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
PV save.oneself INF do SBJV.1SG POSS.2SG= prince ABL

And do you want me to liberate you from your landlord?

8.1 – Æмæ дам мæ куыд фервæзын кæндзынæ ?
æмæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынæ
and =CIT =1SG.ENCL.GEN how PV save.oneself INF do FUT.2SG

But how can you liberate me?

8.2 Æз куы алидзон , уæддæр мæ ссардзæнис æмæ
æз куы а- лидз -он уæддæр =мæ ссар -дзæнис æмæ
I if PV run SBJV.1SG still =1SG.ENCL.GEN find FUT.3SG and

мæ амардзæнис !
=мæ а- мар -дзæнис
=1SG.ENCL.GEN PV kill FUT.3SG

If I run away, he will find me anyway and kill me.

9.1 Æмæ йын цæргæс фæтæригъæд кодта
æмæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а
and =3SG.ENCL.DAT eagle PV pity do TR PST.TR.3SG

And the eagle had pity on him.

9.2 Æмæ йæм æрбатахтис , æмæ йæ æккой
æмæ =йæм æрба- тахт -ис æмæ =йæ æккой
and =3SG.ENCL.ALL PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.GEN back

сæвæрдта , æмæ йæ ахаста , æмæ
с- æвæрд -т -а æмæ =йæ а- хаст -а æмæ
PV put TR PST.TR.3SG and =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG and

йæ дард кæдæмдæр ахаста
 =йæ дард кæдæм -дæр а- хаст -а
 =3SG.ENCL.GEN distant where INDEF PV carry PST.TR.3SG

And he flew towards him, and put him on his back, and carried him, and carried him somewhere far.

9.3 Æмæ цот кæмæн нæ уыд , ахæм лæг æмæ йæ усæн
 æмæ цот кæмæн нæ уыд ахæм лæг æмæ йæ= ус -æн
 and descendants who.DAT NEG be such man and POSS.3SG= woman DAT

балæвар кодта
 ба- лæвар код -т -а
 PV present do TR PST.TR.3SG

And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.

9.4 Стæй уæд уым фæцарди , уым ын хорз
 стæй уæд уым фæ- цард -и уым =ын хорз
 then then DemDist.IN PV live PST.INTR.3SG DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT good

уыди , хъæздыг уыдысты
 уыд -и хъæздыг уыд -ысты
 be PST.INTR.3SG rich be PST.INTR.3PL
 Then he lived there, and he was happy there, they were rich.

9.5 Æмæ уым схъомыл и
 æмæ уым с- хъомыл и
 and DemDist.IN PV grown-up EXST

And he grew up there.

10.1 Мад æмæ ма йæ фыд агуырдой , æмæ ма
 мад æмæ =ма йæ= фыд агуырдо -т -ой æмæ =ма
 mother and =yet POSS.3SG= father look.for TR PST.TR.3PL and =yet

йæ кæцæй ссардтаиккой ?
 =йæ кæцæй сс- ард -т -аиккой
 =3SG.ENCL.GEN from.where PV find TR CNTRF.3PL

And his mother and father looked for him, but from where could they find him?

10.2 Уыдон та сæхи кæуынаей мардтой
 уыдон =та сæ= хи кæу -ын -ей мард -т -ой
 DemDist.PL.NOM =CONTR POSS.3PL= REFL.GEN cry INF ABL kill PL PST.TR.3PL

: нæ лæппу цыдæр фæци зæгъгæ
 нæ= лæппу цы -дæр фæци зæгъ -гæ
 POSS.1PL= boy what INDEF PV+be.PRS.3SG say CONV

They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.

10.3 Стæй уæд куы схъомыл ис , уæд йæ мад æмæ фыды
 стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад æмæ фыд -ы
 then then if PV grown-up EXST then POSS.3SG= mother and father GEN

мысын райдыдта , куы сæ базонын æгас
 мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ ба- зон -ын æгас
 remember INF PV begin TR PST.TR.3SG if =3PL.ENCL.GEN PV know PRS.1SG alive

ма сты , нал сты , уый ма
 =ма сты нал сты уый =ма
 =yet be.PRS.3PL no.longer be.PRS.3PL DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN

фæнды зæгъгæ
 фæнд -ы зæгъ -гæ
 want PRS.3SG say CONV

Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he

said] I want to know.

11.1 **Æмæ та уыцы цæргæс йæ цуры абадт**
æmæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
and =CONTR that eagle POSS.3SG= near INESS PV sit PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2 **Дам , цæуыл æнкъард кæныс ?**
=дам цæуыл æнкъард кæн -ыс
=CIT what.SUPER sorrow do PRS.2SG

[He said] why do you grieve?

11.3 **Ам дын æвзæр у ?**
ам =дын æвзæр у
DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT bad be.PRS.3SG

Is it bad for you here?

12.1 – **Нæ у , дам , мын æвзæр .**
нæ у =дам =мын æвзæр
NEG be.PRS.3SG =CIT =1SG.ENCL.DAT bad

No [he said], it's not bad.

12.2 **Мæ мад æмæ мæ фыды æрмысыдтæн ,**
мæ= мад æмæ мæ= фыд -ы æр- мысид -тæн
POSS.1SG= mother and POSS.1SG= father GEN PV remember PST.INTR.1SG

æмæ мын зын у .
æmæ =мын зын у
and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13 – **Гъемæ дам уæдæ æз дæ фæхæццæ кæндзынæн , кæд**
гъемæ =дам уæдæ æз =дæ фæ- хæццæ кæн -дзынæн кæд
so =CIT so I =2SG.ENCL.GEN PV mixed do FUT.1SG if

дæ афтæ фæнды уæд .
=дæ афтæ фæнд -ы уæд
=2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1 **Гъемæ йæ рахаста та фæстæмæ .**
гъемæ =йæ ра- хаст -а =та фæстæмæ
so =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG =CONTR back

Well, and he brought him back.

14.2 **Æмæ йæ фос кæм хызта уым**
æmæ =йæ фос кæм хызт -а уым
and =3SG.ENCL.GEN cattle where graze PST.TR.3SG DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а
PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3 **Æмæ дам гъер ссардзынæ дæ хæдзар .**
æmæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
and =CIT now find FUT.2SG POSS.2SG= house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4 **Æмæ дам далæ уый мæ хæдзæр у , æмæ**
æmæ =дам далæ уый мæ= хæдзæр у æмæ
and =CIT down.there DemDist.NOM POSS.1SG= house be.PRS.3SG and

дам гьер ныццаудзынæн
 =дам гьер ныц- цау -дзынæн
 =CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 Æмæ цæргæсæн фарфæтæ кодта
 æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 Æмæ йæ мад йæ фыды æгасæй сыййæфта
 æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
 and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG

, æмæ семæ æрцарди
 æмæ семæ æр- цард -и
 and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 Раджы ма раджы ма цардысты лæг æмæ ус
 раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
 long.time.ago =yet long.time.ago =yet live PST.INTR.3PL man and woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2 Æмæ сын уыдис иу лæппу , æмæ мæгуыр
 æмæ =сын уыд -ис иу лæппу æмæ мæгуыр
 and =3PL.ENCL.DAT be PST.INTR.3SG one boy and poor

цардысты
 цард -ысты
 live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3 Лæппу фиййау цыдис
 лæппу фиййау цыд -ис
 boy shepherd go PST.INTR.3SG

The boy went shepherding.

2.1 Куы фæхъомыл ис , уæд æмæ иу хатт фос хызта
 куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
 if PV grown-up EXST then and one time cattle graze PST.TR.3SG

æлдары фос
 æлдар -ы фос
 prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2 Æмæ , йæ æлдар фæнадта
 æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
 and =3SG.ENCL.GEN prince PV beat TR PST.TR.3SG

And the landlord beat him.

2.3 **Йæ** **сæггы-ну** **ын** **æрдыгъта** , **æмæ-ну**
 йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
 POSS.3SG= goat GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV milk PST.TR.3SG and =ITER

æй **банызта**
 =æй ба- нызт -а
 =3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1 **Уый** **куыдта** **фысты** **цуры**
 уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
 DemDist.NOM cry TR PST.TR.3SG sheep PL GEN near INESS

He cried near the sheep.

3.2 **Æмæ йæм** **цæргæс батахтис** , **æмæ йын**
 æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
 and =3SG.ENCL.ALL eagle PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæггы : **цæуыл дам кæуыс** ?
 афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс
 so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 **Æмæ дам** : **мæ ме** , **лдар фæнадта**
 æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 – **Цæмæ дам дæ** **фæнадта** ?
 цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
 what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 – **Мæнæ дам æхсыр æрдыгътон** **сæгъæй** , **æмæ уый**
 мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй æмæ уый
 there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон

ба- нызт -он
 PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 – **Æмæ дам дæ** **фæнды** **цæмæй дæ**
 æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
 and =CIT =2SG.ENCL.GEN want PRS.3SG in.order.to =2SG.ENCL.GEN

фæрвæзын **кæнон** **де** , **лдарæй** ?
 фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
 PV save.oneself INF do SBJV.1SG POSS.2SG= prince ABL

And do you want me to liberate you from your landlord?

8.1 – **Æмæ дам мæ** **куыд фæрвæзын** **кæндзынæ** ?
 æмæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынæ
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN how PV save.oneself INF do FUT.2SG

But how can you liberate me?

8.2 **Æз куы алидзон** , **уæддæр мæ** **ссардзæнис æмæ**
 æз куы а- лидз -он уæддæр =мæ ссар -дзæнис æмæ
 I if PV run SBJV.1SG still =1SG.ENCL.GEN find FUT.3SG and

мæ амардзæнис !

=мæ а- мар -дзæнис

=1SG.ENCL.GEN PV kill FUT.3SG

If I run away, he will find me anyway and kill me.

9.1 Æмæ йын цæргæс фæтæригъæд кодта

æмæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а

and =3SG.ENCL.DAT eagle PV pity do TR PST.TR.3SG

And the eagle had pity on him.

9.2 Æмæ йæм æрбатахтис , æмæ йæ æккой

æмæ =йæм æрба- тахт -ис æмæ =йæ æккой

and =3SG.ENCL.ALL PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.GEN back

сæвæрдта

, æмæ йæ

ахаста

, æмæ

с- æвæрд -т -а

æмæ =йæ

а- хаст -а

æмæ

PV put TR PST.TR.3SG

and =3SG.ENCL.GEN

PV carry PST.TR.3SG

and

йæ

дард

кæдæмдæр

ахаста

=йæ

дард

кæдæм -дæр

а- хаст -а

=3SG.ENCL.GEN distant where INDEF PV carry PST.TR.3SG

And he flew towards him, and put him on his back, and carried him, and carried him somewhere far.

9.3 Æмæ цот кæмæн нæ уыд , ахæм лæг æмæ йæ усæн

æмæ цот кæмæн нæ уыд ахæм лæг æмæ йæ= ус -æн

and descendants who.DAT NEG be such man and POSS.3SG= woman DAT

балæвар кодта

ба- лæвар код -т -а

PV present do TR PST.TR.3SG

And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.

9.4 Стæй уæд уым фæцарди , уым ын хорз

стæй уæд уым фæ- цард -и уым =ын хорз

then then DemDist.IN PV live PST.INTR.3SG DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT good

уыди

, хъæздыг уыдысты

уыд -и

хъæздыг уыд -ысты

be PST.INTR.3SG

rich

be PST.INTR.3PL

Then he lived there, and he was happy there, they were rich.

9.5 Æмæ уым схъомыл и

æмæ уым с- хъомыл и

and DemDist.IN PV grown-up EXST

And he grew up there.

10.1 Мад æмæ ма йæ фыд агуыртой , æмæ ма

мад æмæ =ма йæ= фыд агуыр -т -ой

æмæ =ма

mother and =yet POSS.3SG= father look.for TR PST.TR.3PL

and =yet

йæ

кæцæй

ссардтаиккой

?

=йæ

кæцæй

сс- ард -т -аиккой

=3SG.ENCL.GEN from.where PV find TR CNTRF.3PL

And his mother and father looked for him, but from where could they find him?

10.2 Уыдон та сæхи кæуынаей мæрдтой

уыдон =та сæ= хи кæу -ын -æй мæрд -т -ой

DemDist.PL.NOM =CONTR POSS.3PL= REFL.GEN cry INF ABL kill PL PST.TR.3PL

: нæ

лæппу

цыдæр

фæци

зæгъгæ

нæ=

лæппу

цы -дæр

фæци

зæгъ -гæ

POSS.1PL= boy

what INDEF

PV+be.PRS.3SG

say CONV

They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.

10.3 **Стæй уæд куы схъомыл ис** , **уæд йæ** **мад æмæ фыды**
 стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад æмæ фыд -ы
 then then if PV grown-up EXST then POSS.3SG= mother and father GEN
мысын райдыдта , **куы сæ базонын æгас**
 мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ ба- зон -ын æгас
 remember INF PV begin TR PST.TR.3SG if =3PL.ENCL.GEN PV know PRS.1SG alive
ма сты , **нал сты** , **уый ма**
 =ма сты нал сты уый ма
 =yet be.PRS.3PL no.longer be.PRS.3PL DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN

фæнды зæгъгæ .

фæнд -ы зæгъ -гæ

want PRS.3SG say CONV

Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he said] I want to know.

11.1 **Æмæ та уыцы цæргæс йæ** **цур** **абадт**
 æмæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
 and =CONTR that eagle POSS.3SG= near INESS PV sit PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2 **Дам** , **цæуыл æнкъард кæныс** ?
 =дам цæуыл æнкъард кæн -ыс
 =CIT what.SUPER sorrow do PRS.2SG

[He said] why do you grieve?

11.3 **Ам дын æвзæр у** ?
 ам =дын æвзæр у
 DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT bad be.PRS.3SG

Is it bad for you here?

12.1 – **Нæ у** , **дам** , **мын æвзæр** .
 нæ у =дам =мын æвзæр
 NEG be.PRS.3SG =CIT =1SG.ENCL.DAT bad

No [he said], it's not bad.

12.2 **Мæ мад æмæ ма фыды æрмысыдтæн** ,
 мæ= мад æмæ ма= фыд -ы æр- мысид -тæн
 POSS.1SG= mother and POSS.1SG= father GEN PV remember PST.INTR.1SG

æмæ мын зын у .

æмæ =мын зын у

and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13 – **Гъемæ дам уæдæ æз дæ** **фæхæццæ кæндзынæн** , **кæд**
 гъемæ =дам уæдæ æз =дæ фæ- хæццæ кæн -дзынæн кæд
 so =CIT so I =2SG.ENCL.GEN PV mixed do FUT.1SG if

дæ афтæ фæнды уæд .

=дæ афтæ фæнд -ы уæд

=2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1 **Гъемæ йæ** **рахаста** **та** **фæстæмæ** .
 гъемæ =йæ ра- хаст -а =та фæстæмæ
 so =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG =CONTR back

Well, and he brought him back.

14.2 **Æмæ йæ фос кæм хызта уым**
 æмæ =йæ фос кæм хызт -а уым
 and =3SG.ENCL.GEN cattle where graze PST.TR.3SG DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а

PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3 **Æмæ дам гьер ссардзынæ дæ хæдзар**
 æмæ =дам гьер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
 and =CIT now find FUT.2SG POSS.2SG= house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4 **Æмæ дам далæ уый мæ хæдзар у æмæ**
 æмæ =дам далæ уый мæ= хæдзар у æмæ
 and =CIT down.there DemDist.NOM POSS.1SG= house be.PRS.3SG and

дам гьер ныццаудзынæн

=дам гьер ныц- цау -дзынæн

=CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 **Æмæ цæргæсæн фарфæтæ кодта**
 æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 **Æмæ йæ мад йæ фыды æгасæй сыййæфта**
 æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
 and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG

æмæ семæ æрцарди

æмæ семæ æр- цард -и

and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.

Tale of the little boy and the eagle

Лæппу æмæ цæргæсыл аргъау

Сказка про мальчика и орла

Maria Batieva, Dargavs

Мария Батиева, с. Даргавс

1.1 **Раджы ма раджы ма цардысты лæг æмæ ус**
 раджы =ма раджы =ма цард -ысты лæг æмæ ус
 long.time.ago =yet long.time.ago =yet live PST.INTR.3PL man and woman

A long time ago there lived a husband and a wife.

1.2 **Æмæ сын уыдис ну лæппу æмæ мæгуыр**
 æмæ =сын уыд -ис ну лæппу æмæ мæгуыр
 and =3PL.ENCL.DAT be PST.INTR.3SG one boy and poor

цардысты

цард -ысты

live PST.INTR.3PL

And they had one son, and they lived a poor life.

1.3 Лæппу фиййау цыдис
 лæппу фиййау цыд -ис
 boy shepherd go PST.INTR.3SG

The boy went shepherding.

2.1 Куы фæхъомыл ис , уæд æмæ иу хатт фос хызта ,
 куы фæ- хъомыл ис уæд æмæ иу хатт фос хызт -а
 if PV grown-up EXST then and one time cattle graze PST.TR.3SG

æлдары фос
 æлдар -ы фос
 prince GEN cattle

When he grew up, then once he was herding cattle, the cattle of a landlord.

2.2 Æмæ , йæ æлдар фæнадта
 æмæ =йæ æлдар фæ- над -т -а
 and =3SG.ENCL.GEN prince PV beat TR PST.TR.3SG

And the landlord beat him.

2.3 Йæ сæгъы-иу ын æрдыгъта , æмæ-иу
 йæ= сæгъ -ы =иу =ын æр- дыгът -а æмæ =иу
 POSS.3SG= goat GEN =ITER =3SG.ENCL.DAT PV milk PST.TR.3SG and =ITER

æй банызта
 =æй ба- нызт -а
 =3SG.ENCL.GEN PV drink PST.TR.3SG

He milked his goat, and drank the milk.

3.1 Уый куыдта фысты цуры
 уый куыд -т -а фыс -т -ы цур -ы
 DemDist.NOM cry TR PST.TR.3SG sheep PL GEN near INESS

He cried near the sheep.

3.2 Æмæ йæм цæргæс батахтис , æмæ йын
 æмæ =йæм цæргæс ба- тахт -ис æмæ =йын
 and =3SG.ENCL.ALL eagle PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.DAT

афтæ зæгъы : цæуыл дам кæуыс ?
 афтæ зæгъ -ы цæуыл =дам кæу -ыс
 so say PRS.3SG what.SUPER =CIT cry PRS.2SG

And an eagle flew to him, and tells him this: why are you crying?

4 Æмæ дам : мæ ме лдар фæнадта
 æмæ =дам =мæ ме= лдар фæ- над -т -а
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN POSS.1SG= prince PV beat TR PST.TR.3SG

And [he says] my landlord has beaten me.

5 – Цæмæ дам дæ фæнадта ?
 цæмæ =дам =дæ фæ- над -т -а
 what.ALL =CIT =2SG.ENCL.GEN PV beat TR PST.TR.3SG

Why did he beat you?

6 – Мæнæ дам æхсыр æрдыгътон сæгъæй , æмæ уый
 мæнæ =дам æхсыр æр- дыгът -он сæгъ -æй æмæ уый
 there,that.is =CIT milk PV milk PST.TR.1SG goat ABL and DemDist.NOM

банызтон
 ба- нызт -он
 PV drink PST.TR.1SG

Well, I milked a goat and drank the milk.

7 – **Æмæ дам дæ** **фæнды** **цæмæй дæ**
 æмæ =дам =дæ фæнд -ы цæмæй =дæ
 and =CIT =2SG.ENCL.GEN want PRS.3SG in.order.to =2SG.ENCL.GEN

фервæзын кæнон **де** **лдарæй ?**
 фе- рвæз -ын кæн -он де= лдар -æй
 PV save.oneself INF do SBJV.1SG POSS.2SG= prince ABL

And do you want me to liberate you from your landlord?

8.1 – **Æмæ дам мæ** **куыд фервæзын** **кæндзынæ ?**
 æмæ =дам =мæ куыд фе- рвæз -ын кæн -дзынæ
 and =CIT =1SG.ENCL.GEN how PV save.oneself INF do FUT.2SG

But how can you liberate me?

8.2 **Æз куы алидзон** **уæддæр мæ** **ссардзæнис æмæ**
 æз куы а- лидз -он уæддæр =мæ ссар -дзæнис æмæ
 I if PV run SBJV.1SG still =1SG.ENCL.GEN find FUT.3SG and
мæ амардзæнис !
 =мæ а- мар -дзæнис
 =1SG.ENCL.GEN PV kill FUT.3SG

If I run away, he will find me anyway and kill me.

9.1 **Æмæ йын** **цæргæс фæтæригъæд кодта**
 æмæ =йын цæргæс фæ- тæригъæд код -т -а
 and =3SG.ENCL.DAT eagle PV pity do TR PST.TR.3SG

And the eagle had pity on him.

9.2 **Æмæ йæм** **æрбатахтис** **æмæ йæ æккой**
 æмæ =йæм æрба- тахт -ис æмæ =йæ æккой
 and =3SG.ENCL.ALL PV fly PST.INTR.3SG and =3SG.ENCL.GEN back

сæвæрдта **æмæ йæ ахаста** **æмæ**
 с- æвæрд -т -а æмæ =йæ а- хаст -а æмæ
 PV put TR PST.TR.3SG and =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG and

йæ дард кæдæмдæр ахаста
 =йæ дард кæдæм -дæр а- хаст -а
 =3SG.ENCL.GEN distant where INDEF PV carry PST.TR.3SG

And he flew towards him, and put him on his back, and carried him, and carried him somewhere far.

9.3 **Æмæ цот кæмæн нæ уыд** **ахæм лæг æмæ йæ усæн**
 æмæ цот кæмæн нæ уыд ахæм лæг æмæ йæ= ус -æн
 and descendants who.DAT NEG be such man and POSS.3SG= woman DAT

балæвар кодта

ба- лæвар код -т -а
 PV present do TR PST.TR.3SG

And to those who didn't have any children, to such man and wife he gave him as a present.

9.4 **Стæй уæд уым фæцарди** **уым ын хорз**
 стæй уæд уым фæ- цард -и уым =ын хорз
 then then DemDist.IN PV live PST.INTR.3SG DemDist.IN =3SG.ENCL.DAT good

уыди **хъæздыг уыдысты**
 уыд -и хъæздыг уыд -ысты
 be PST.INTR.3SG rich be PST.INTR.3PL

Then he lived there, and he was happy there, they were rich.

9.5 **Æмæ уым схъомыл и**
 æмæ уым с- хъомыл и
 and DemDist.IN PV grown-up EXST

And he grew up there.

10.1 **Мад æмæ ма йæ фыд агуыртой** , **æмæ ма**
 мад æмæ =ма йæ= фыд агуыр -т -ой æмæ =ма
 mother and =yet POSS.3SG= father look.for TR PST.TR.3PL and =yet

йæ кæцæй ссардтаиккой ?

=йæ кæцæй сс- ард -т -аиккой
 =3SG.ENCL.GEN from.where PV find TR CNTRF.3PL

And his mother and father looked for him, but from where could they find him?

10.2 **Уыдон та сæхи кæуынаæй мардтой**
 уыдон =та сæ= хи кæу -ын -æй мард -т -ой
 DemDist.PL.NOM =CONTR POSS.3PL= REFL.GEN cry INF ABL kill PL PST.TR.3PL

: **на лæппу цыдæр фæци зæгъгæ** .
 на= лæппу цы -дæр фæци зæгъ -гæ
 POSS.1PL= boy what INDEF PV+be.PRS.3SG say CONV

They were killing themselves from tears: our son has disappeared somewhere.

10.3 **Стæй уæд куы схъомыл ис** , **уæд йæ мад æмæ фыды**
 стæй уæд куы с- хъомыл ис уæд йæ= мад æмæ фыд -ы
 then then if PV grown-up EXST then POSS.3SG= mother and father GEN

мысын райдытæ куы сæ базонын æгас
 мыс -ын ра- йдыд -т -а куы =сæ ба- зон -ын æгас
 remember INF PV begin TR PST.TR.3SG if =3PL.ENCL.GEN PV know PRS.1SG alive

ма сты , **нал сты** , **уый ма**
 =ма сты нал сты уый =ма
 =yet be.PRS.3PL no.longer be.PRS.3PL DemDist.NOM =1SG.ENCL.GEN

фæнды зæгъгæ .
 фæнд -ы зæгъ -гæ
 want PRS.3SG say CONV

Then, after he had grown up, he started remembering his father and mother: are they still alive or not, this [he said] I want to know.

11.1 **Æмæ та уыцы цæргæс йæ цуры абадт** .
 æмæ =та уыцы цæргæс йæ= цур -ы а- бадт -*0
 and =CONTR that eagle POSS.3SG= near INESS PV sit PST.INTR.3SG

And again that eagle sat near him.

11.2 **Дам** , **цæуыл æнкъард кæныс** ?
 =дам цæуыл æнкъард кæн -ыс
 =CIT what.SUPER sorrow do PRS.2SG

[He said] why do you grieve?

11.3 **Ам дын æвзæр у** ?
 ам =дын æвзæр у
 DemProx.IN =2SG.ENCL.DAT bad be.PRS.3SG

Is it bad for you here?

12.1 – **Нæ у** , **дам** , **мын æвзæр** .
 нæ у =дам =мын æвзæр
 NEG be.PRS.3SG =CIT =1SG.ENCL.DAT bad

No [he said], it's not bad.

12.2 **Мæ мад æмæ мæ фыды æрмысыдтæн** ,
 мæ= мад æмæ мæ= фыд -ы æр- мысид -тæн
 POSS.1SG= mother and POSS.1SG= father GEN PV remember PST.INTR.1SG

æmæ мын зын у
 æmæ =мын зын у
 and =1SG.ENCL.DAT hard be.PRS.3SG

I have remembered my father and mother, and it is hard for me.

13 – Гъемæ дам уæдæ æз дæ фæхæцца кæндзынæн , кæд
 гъемæ =дам уæдæ æз =дæ фæ- хæцца кæн -дзынæн кæд
 so =CIT so I =2SG.ENCL.GEN PV mixed do FUT.1SG if

дæ афтæ фæнды уæд
 =дæ афтæ фæнд -ы уæд
 =2SG.ENCL.GEN so want PRS.3SG then

Well and [he said] I will bring you there, if you want so.

14.1 Гъемæ йæ рахаста та фæстæмæ
 гъемæ =йæ ра- хаст -а =та фæстæмæ
 so =3SG.ENCL.GEN PV carry PST.TR.3SG =CONTR back

Well, and he brought him back.

14.2 Æмæ йæ фос кæм хызта уым
 æмæ =йæ фос кæм хызт -а уым
 and =3SG.ENCL.GEN cattle where graze PST.TR.3SG DemDist.IN

æрæвæрдта

æр- æвæрд -т -а
 PV put TR PST.TR.3SG

And put him where he herded the cattle.

14.3 Æмæ дам гъер ссардзынæ дæ хæдзар
 æмæ =дам гъер ссар -дзынæ дæ= хæдзар
 and =CIT now find FUT.2SG POSS.2SG= house

And [the eagle said] now you will find your home.

14.4 Æмæ дам далæ уый мæ хæдзæр у , æмæ
 æмæ =дам далæ уый мæ= хæдзæр у æмæ
 and =CIT down.there DemDist.NOM POSS.1SG= house be.PRS.3SG and

дам гъер ныццаудзынæн
 =дам гъер ныц- цæу -дзынæн
 =CIT now PV go FUT.1SG

And [he said] there it is, my home, I will come there now.

14.5 Æмæ цæргæсæн фарфæтæ кодта
 æмæ цæргæс -æн ф- арфæ -тæ код -т -а
 and eagle DAT PV gratitude PL do TR PST.TR.3SG

And he thanked the eagle.

14.6 Æмæ йæ мад йæ фыды æгасæй сыййæфта
 æмæ йæ= мад йæ= фыд -ы æгас -æй сы- ййæфт -а
 and POSS.3SG= mother POSS.3SG= father GEN alive ABL PV get PST.TR.3SG

, æмæ семæ æрцарди

æмæ семæ æр- цард -и
 and 3PL.COMIT PV live PST.INTR.3SG

And he found his father and mother alive, and he lived with them.